

УДК 330.15

Г. Д. Гуцуляк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН,

Прикарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція

Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8263-1636>

Ю. Г. Гуцуляк,

д. е. н., с. н. с. Прикарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція,

Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2031-2987>

М. Я. Височанська,

д. е. н., с. д., Інститут агроєкології і природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2116-9991>

Л. І. Сахарнацька,

к. е. н., доцент, Інститут агроєкології і природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5863-4917>

С. Я. Ольхович,

н. с., Інститут агроєкології і природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0550-7797>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.21.18

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ЗМЕНШЕННЯ ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ

Н. Hutsuliak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding Member of NAAS,

Precarpathian State Agricultural Experimental Station of Institute of Agriculture of Carpathian Region of NAAS

Yu. Hutsuliak,

Doctor of Economic Sciences, Senior Research Fellow, Precarpathian State Agricultural Experimental

Station of Institute of Agriculture of Carpathian Region of NAAS

M. Vysochanska,

Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

L. Sakharnatska,

PhD in Economics, Associate Professor, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

S. Olkhovych,

Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

ECOLOGICAL-ECONOMIC MECHANISMS OF ENVIRONMENTAL POLLUTION PREVENTION AND MITIGATION

У статті представлено результати комплексного дослідження взаємозалежності природно-ресурсного потенціалу та стану навколишнього середовища. На основі системного аналізу ідентифіковано ключові детермінуючі чинники екологічної безпеки, що впливають на ефективність регулювання процесів оздоровлення довкілля. Доведено необхідність врахування цих факторів при формуванні нової парадигми соціально-економічного розвитку в повоєнний період.

На підставі проведеного дослідження розроблено концептуальні засади екологічної стратегії, що базуються на принципах сталого розвитку, циркулярної економіки та еколого-орієнтованого управління. Запропоновано механізми інтеграції екологічних пріоритетів у галузеві та регіональні програми відбудови, що забезпечить синергію між економічним відновленням, соціальною стабільністю та екологічною безпекою в довгостроковій перспективі.

Окрему увагу приділено розробці інноваційних інструментів еколого-економічного регулювання, зокрема — впровадженню адаптованої системи екологічного оподаткування, створенню стимулів для зеленого інвестування та розвитку відновлюваної енергетики. Запропоновано методику оцінки економічної ефективності заходів щодо відновлення природно-ресурсного потенціалу, що дозволяє оптимізувати витрати на екологічні проекти в умовах обмежених фінансових ресурсів.

У висновках обґрунтовано необхідність створення інтегрованої системи моніторингу ефективності природокористування, яка поєднуватиме екологічні, економічні та соціальні індикатори. Визначено пріоритетні напрями подальших досліджень, пов'язаних із розробкою механізмів компенсації екологічної шкоди та адаптації європейських стандартів екологічної політики до умов повоєнного відновлення України. Реалізація запропонованих заходів сприятиме формуванню конкурентної, ресурсо-енергоєфективної економіки з мінімальним навантаженням на довкілля.

The article presents the results of a comprehensive study on the interdependence between natural resource potential and the state of the environment. Through a systems analysis, key determining factors of environmental security were identified, which influence the effectiveness of environmental remediation regulation. The necessity of considering these factors when forming a new paradigm for socio-economic development in the post-war period is substantiated.

Based on the conducted research, the conceptual foundations of an environmental strategy have been developed, grounded in the principles of sustainable development, circular economy, and eco-centric management. Mechanisms for integrating environmental priorities into sectoral and regional recovery programs are proposed, which will ensure synergy between economic revival, social stability, and environmental security in the long term.

Particular attention is paid to the development of innovative eco-economic regulatory instruments, specifically the implementation of an adapted environmental taxation system, the creation of incentives for green investment, and the development of renewable energy. A methodology for assessing the economic efficiency of natural resource potential restoration measures is proposed, allowing for the optimization of costs for environmental projects under conditions of limited financial resources.

The conclusions substantiate the necessity of creating an integrated monitoring system for the effectiveness of nature management, which would combine environmental, economic, and social indicators. Priority directions for further research are defined, related to the development of mechanisms for environmental damage compensation and the adaptation of European environmental policy standards to the conditions of Ukraine's post-war recovery. The implementation of the proposed measures will contribute to the formation of a competitive, resource— and energy-efficient economy with minimal environmental impact.

Ключові слова: природно-ресурсний потенціал, ландшафти, екологічна стратегія, агро-технічні заходи, сільські території, моніторинг, еколого-економічний механізм.

Key words: natural capital, landscape systems, environmental policy, agricultural practices, rural areas, environmental monitoring, ecological-economic instruments.

ВСТУП

Актуальність дослідження еколого-економічних механізмів запобігання забрудненню довкілля значно зросла у зв'язку зі збройною агресією росії, яка спричинила катастрофічні екологічні наслідки. Військові дії супроводжуються руйнуванням інфраструктури, пожежами на промислових об'єктах, забрудненням водних ресурсів та ґрунтів токсичними речовинами, що призводить до гострих екологічних криз. У цих умовах розробка ефективних економічних інструментів (наприклад, компенсаційних механізмів, екологічного страхування, податкових стимулів для відновлення екосистем) стає критично необхідною для мінімізації збитків та забезпечення швидкої екологічної реабілітації.

Окрім того, війна загострила проблему ресурсного дефіциту, зокрема енергетичного, що актуалізує необхідність переходу на відновлювальні джерела енергії та замкнуті виробничі цикли. Еколого-економічні механізми, такі як "зелені" інвестиції, карбонові податки або торгівля квотами на викиди, можуть стати ключо-

вими інструментами відбудови економіки в умовах воєнного стану. Вони не лише сприятимуть зменшенню антропогенного навантаження, а й забезпечать довгострокову стійкість регіонів, постраждалих від бойових дій, інтегруючи екологічні вимоги у процес їхнього економічного відновлення.

Інтенсивний індустриальний розвиток і масштабний видобуток мінерально-сировинних та енергетичних ресурсів, посилений наслідками збройної агресії росії, спричинили значне посилення антропогенного навантаження на довкілля. Це призвело до прискореної деградації природних екосистем, зменшення біорізноманіття та виснаження окремих ресурсів. Такі зміни суттєво впливають на умови життєдіяльності людини, трансформуючи не лише природні (у тому числі кліматичні) процеси, а й якісні характеристики навколишнього природного середовища.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є комплексне дослідження природно-ресурсного потенціалу та його

трансформаційного впливу на стан навколишнього середовища. У контексті завдання формування збалансованих моделей землекористування як детермінуючого чинника екологічної якості, робота спрямована на обґрунтування принципів еколого-орієнтованої стратегії соціально-економічного відновлення в повоєнний період.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Екологічні проблеми тісно взаємопов'язані між природокористуванням, особливо, земле- та водокористуванням, створенням стійких, саморегульованих високопродуктивних агроландшафтів і негативним впливом на ланцюг життя — "сонце — повітря — вода — ґрунт — рослина — тварина — людина". Ці проблеми є предметом дослідження багатьох науковців, які вивчають стан природокористування та його вплив на навколишнє природне середовище, зокрема Амонс С.Е. [1], Прокопенко О.В., Кліменко О.В., Марочко С.С. [2], Андрєєва Н.М. [3], Мішенін Є.В., Ярова І.Є. [4], Тищенко О.М., Антоненко С.В. [5], Гадзало А.Я. [6], Бендасюк О.О., Зіновчук Н.В. [7], Палапа Н.В. [8]. Науковий доробок вчених, щодо покращення екологічної ситуації у повоєнний час, висвітлюється в наукових виданнях.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретично-інформаційною основою дослідження були: наукові праці вітчизняних і закордонних учених у галузі використання природно-ресурсного потенціалу, особливо земельних і водних ресурсів в цілому та їх охорона, законодавчі й нормативні акти, методологічні та інструктивні матеріали, дані власних досліджень за попередні роки щодо екологічних ситуацій. Для виконання поставлених завдань використовували такі методи досліджень: монографічного аналізу — для вивчення та узагальнення існуючих наукових підходів до проблеми землекористування; абстрактно-логічного аналізу — для уточнення сутності основних категорій, понять і визначень у галузі природокористування, і, зокрема, землекористування, земельних відносин та землеустрою; розрахунково-аналітичний — при дослідженні еколого-економічного та організаційно-правового стану використання земель; порівняльний; методи вивчення природокористування.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Стратегії запобігання забрудненню довкілля ґрунтуються на впровадженні низьковуг-

лецевих технологій та модернізації виробничих процесів. Ключовим аспектом є перехід на відновлювальні джерела енергії (сонячну, вітрову, гідроенергетику), що дозволяє істотно знизити емісії парникових газів. Сучасні підходи передбачають оптимізацію виробничих циклів через застосування принципів циркулярної економіки, де відходи трансформуються у вторинну сировину. Це супроводжується впровадженням ресурсоефективних технологій, які мінімізують утворення промислових відходів.

Важливим інструментом управління якістю довкілля є комплексні системи моніторингу, що базуються на супутниковому зондуванні, IoT-сенсорах та аналітичних платформах з використанням штучного інтелекту. Такі системи забезпечують оперативне виявлення джерел забруднення та прогнозування екологічних ризиків. Паралельно реалізуються соціально-освітні ініціативи, спрямовані на формування екологічної компетентності населення через інтеграцію екопідходів у освітні програми та стимулювання еко-поведінки за допомогою економічних інструментів (зелені тарифи, податкові пільги). Синергія технологічних, інституційних та просвітницьких механізмів становить основу сталого екоменеджменту.

На нинішньому етапі цивілізації рівень та ефективність використання ПРП є найважливішим мірилом, критерієм економічного розвитку країни. Якість довкілля, екологічна чистота території, насамперед природних ресурсів — головний показник відповідності суспільного виробництва. Тому не буде перебільшенням твердження, що в екологічному стані навколишнього середовища, як крізь призму, відображаються характер взаємовідносин людини й суспільного виробництва з природним середовищем, екологічність та ефективність господарської діяльності.

Стратегічною метою соціально-економічного розвитку, в повоєнний час, має бути нова агроекологічна політика, цілеспрямоване переведення національного АПК на модель збалансованого, екологорівноваженого, екологічно безпечного й ефективного розвитку, виробництво екологічно чистих продуктів харчування та всебічна охорона ПРП, а відповідно і навколишнього природного середовища. Реалізація зазначених завдань повинна здійснюватися на основі розроблених заходів для формування біосфери сумісної матеріально-технічної бази в сільськогосподарському виробництві, застосування природо- і ресурсозберігаючих, безвідходних або маловідходних технологій, раціоналізації й екологічної оптимізації ПРП, на-

самперед земле- та водокористування, створення стійких, саморегульованих високопродуктивних агроландшафтів [9].

Таким чином, враховуючи складність екологічної ситуації, Верховна Рада України організувала парламентські слухання на тему: "Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років", які відбулися 27 листопада 2019 року. Відзначають високу актуальність теми обговорення та гостроту питання захисту довкілля для українського суспільства. Конституція України визначає права та свободи людини як найвищий пріоритет для нашої держави. У статті 50 Конституції України закріплено, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Якість життя, стан здоров'я, можливість сталого розвитку і добробуту людини — це все залежить від якості довкілля.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, хімічне і біологічне забруднення повітря, води, ґрунтів, антропогенна зміна клімату та зміна екосистем є одним з чинників, які безпосередньо впливають на стан здоров'я людей. Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність питань захисту довкілля та їх значення для забезпечення сталого розвитку нашої держави. Верховна Рада України 28 лютого 2019 року прийняла Закон України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року" в якому зазначено "Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливлювало досягнення збалансованого розвитку.

Першопричинами екологічних проблем України є:

- а) підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності;
- б) неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади;
- в) переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання;
- г) фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки;

г) неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища;" [10].

Стратегією визначено основні цілі та завдання державної екологічної політики, що базуються передусім на виявлених причинах екологічних проблем України та фінансовій спроможності держави до їх вирішення з урахуванням завдань, визначених в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, поетапне наближення природоохоронного законодавства до відповідних директив ЄС.

Новий порядок денний зі сталого розвитку та його 17 цілей, прийняті у 2015 році в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, поставили перед Україною низку завдань, виконання яких дозволить забезпечити державі необхідне підґрунтя для розбудови усіх сфер її життя відповідно до викликів, які стоять перед нею. На початку XXI століття світовою спільнотою визнано, що зміна клімату є однією з основних проблем світового розвитку, з потенційно серйозними загрозами для глобальної економіки та міжнародної безпеки, внаслідок підвищення прямих і опосередкованих ризиків, пов'язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиками для здоров'я і життя людей.

З метою реалізації вище згаданих завдань, необхідно реалізувати комплекс заходів з подолання екологічної кризи та оздоровлення ПРП і, відповідно, навколишнього середовища як на національному, так і на регіональному та локальному рівнях, які визначаються в основному трьома групами чинників. Перша — найбільш важлива — це економічна та науково-технічна програма (НТП). Сьогодні переважна кількість підприємств, об'єднань, фірм, як і регіонів, навіть при бажанні вирішувати екологічні проблеми відчувають гостру нестачу коштів. Друга група — це великий дефіцит вітчизняного екологічного обладнання, який стримує інвестування природоохоронних програм і окремих заходів. Тобто має місце обмеженість як фінансових ресурсів, так і матеріальної основи їх реалізації. В ряді випадків, навіть за умов економічної кризи, деякі

підприємства та галузі не можуть використати кошти, що виділяються на охорону природи й удосконалення природокористування, а також поліпшення відтворення ПРП. Третя група чинників, які визначають обсяги затрат на вирішення екологічних проблем, оздоровлення природи, це — діючий механізм формування інвестиційних фондів екологічного призначення та існуючі методи оцінки економічної ефективності затрат на природоохоронні заходи. Стосовно останнього, до цього часу переважає точка зору, що інвестиції в природоохоронні заходи доцільні лише тоді, коли ефект від зменшення економічної шкоди, зумовленої забрудненням або деградацією природного середовища, перевищує сукупні затрати. Такий підхід сьогодні неприйнятний, особливо, зважаючи на те, що методологія та методи визначення такої шкоди надто недосконалі й мають суттєві недоліки. При цьому необхідно враховувати, насамперед, шкоду від воєнних дій, яка завдається трудовим ресурсам, трудовому потенціалу суспільства і здоров'ю людини, забруднення та погіршення якості ПРП, що безпосередньо впливає на навколишнє природне середовище не тільки в Україні, але і на всю планету Земля. А тому, ніякі економічні вигоди не можуть бути виправданням зростання захворюваності, інвалідності та смертності населення, погіршення його фізичного і психічного здоров'я.

Водночас вкрай потрібні системність і комплексність у вирішенні завдань з раціоналізації природокористування та охорони природи, оскільки, остання є надзвичайно складною єдиною інтегральною системою. Системність і комплексність, про яку останнім часом суспільство чомусь почало забувати, важливі ще й тому, що окремі галузі та сфери суспільного виробництва ставлять різні, нерідко прямо протилежні вимоги до одних і тих самих природних ресурсів або умов навколишнього середовища. Причому основну увагу вони зосереджують, як правило, на використанні ПРП і умов довкілля, а питання їх охорони, збереження та відтворення залишають суспільству. Чітка спрямованість і послідовність дій щодо регулювання якості навколишнього природного середовища залежить від цілого ряду чинників, серед яких, крім згаданих в Законі України [10], першочергове значення мають наступні:

а) організація моніторингу земель (забруднення і джерела забруднення, визначення рівнів забруднення всіх складових елементів та ресурсів природного середовища і виявлення місць з підвищеною небезпекою впливу на населення; трансформація ландшафтів й агролан-

дшафтів, зміна стану наземних і водних екосистем під впливом антропогенних навантажень; і т.п.);

б) оцінка негативних впливів на людину й екосистеми стосовно граничнодопустимих і критичних рівнів забруднень та антропогенних навантажень, а також розроблення критеріїв допустимості й критичності цих впливів на різні елементи біосфери й людину;

в) оцінка екологічної, економічної, соціальної й естетичної шкоди, яка завдається навколишньому середовищу його забрудненням і деградацією;

г) прогноз динаміки антропогенних впливів і навантажень на біосферу, а також оцінка негативних наслідків, що виникають при цьому;

г) обґрунтування пріоритетних напрямів природоохоронної діяльності та вирішення екологічних проблем соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади, регіону, області й району з урахуванням вимог ресурсо-екологічної безпеки;

д) розроблення ефективних та екологобезпечних техніко-технологічних рішень, оптимальне розміщення підприємств і виробництв, що дасть можливість істотно зменшити негативні навантаження на природу;

ж) визначення напрямів, способів і методів реструктуризації та модернізації еколого-небезпечних виробництв і підприємств.

Отже, виникає необхідність створення єдиної системи регіонального управління, регулювання та контролю за дотриманням екологічних стандартів, обмежень і вимог щодо природокористування та забезпечення якості навколишнього середовища. У природи має бути один господар. Однак, це ніяк не означає, що природні ресурси, зокрема земля, ліси й окремі водойми, не можуть бути у приватній власності. Йдеться тут про те, що відповідним органам необхідно більш відповідально ставитися до своїх обов'язків, щоб ефективно й цілеспрямовано регулювати та контролювати процеси природокористування, відтворення, збереження, охорони й примноження природних ресурсів, підтримання на належному рівні якості навколишнього середовища, а також реалізацію заходів екологічного призначення відповідно до чинного законодавства.

Крім того, щоб ефективно й цілеспрямовано діяти в сфері природо-користування та охорони природи в кожному районі, області, необхідно створити моніторинг земель. Згідно зі ст. 191 Земельного кодексу України, моніторинг земель — це система спостереження за станом земель з метою своєчасного виявлення

змін, їх оцінки, запобігання та ліквідації наслідків негативних процесів. Такий моніторинг має функціонувати не лише на рівні району та області, а й у розрізі окремих ОТГ і земельних чи лісових масивів, щоб мати можливість спостерігати за їх забрудненням, ходом відтворювальних процесів тощо.

Система моніторингу земель, як складова загальнодержавної макросистеми з моніторингу навколишнього природного середовища, створюється для забезпечення органів державного управління та науково-виробничих організацій необхідною, своєчасною та достовірною інформацією з метою: регулювання процесу екологічно безпечного розвитку в умовах ринкових відносин; створення для людей екологічно безпечного навколишнього середовища, чистих продуктів харчування і предметів побуту; дієвої участі в розв'язанні глобальних екологічних проблем.

Тому, система моніторингу земель охоплює спостереження за: станом навколишнього природного середовища по всій території (акваторії); вплив конкретних джерел (об'єктів) на навколишнє природне середовище, зокрема, на землі, з контролем цих джерел щодо дотримання ними екологічних стандартів, норм і правил; джерелами (об'єктами) впливу.

Таким чином, у процесі організації державної системи екологічного моніторингу і здійснення системи моніторингу земель обов'язково охоплюють екологічні та антропогенні чинники. До останніх відносять усі види впливу на суспільне середовище, тобто ті форми діяльності людини, які зумовлюють зміни в житті та побуті. Екологічними чинниками вважають елементи середовища, які істотно впливають на живий організм. Їх поділяють на три групи:

а) абіотичні — чинники неживого середовища (кліматичні, ґрунтові, гідрофізичні, гідрохімічні, топографічні);

б) біологічні — сумарний вплив живих організмів (бактерій, рослин, тварин), передусім — топічні взаємовідносини через їхнє сумісне існування (антагонізм мікроорганізмів) і топічне поїдання (автотрофи і гетеротрофи);

в) генетичні — відносини на базі розмноження.

У зв'язку з цим, основним принципом здійснення системи моніторингу земель є системний підхід, як до об'єкта дослідження — території, так і до предмета вивчення — способів спостереження за станом земель і змінами в їхній структурі [11].

Для успішного вирішення зазначених завдань потрібно: щодо атмосферного повітря —

розробити стандарти якості атмосферного повітря, що узгоджені з міжнародною системою стандартів; модернізації обладнання та очисних споруд на підприємствах — встановлення основних вимірювальних приладів контролю за якістю повітря; зменшення кількості викидів від автотранспортних засобів.

Земельні ресурси — зменшення розораності земель, з метою припинення деградації ґрунтів, підвищення їх родючості; досягнення екологічно збалансованого співвідношення угідь в зональних системах землекористування; дотримання екологічних вимог охорони земель при землеустрої; оптимізації і підвищення ефективності використання та охорони земельних ресурсів в Україні; зниження вмісту радіоактивних елементів у рослинній і тваринній продукції [12].

Водокористування — покращання водозабезпечення населення, збереження водоресурсних систем, як унікальних складових природного середовища; пріоритетність у водокористуванні соціальної сфери, забезпечення прав людини на якісну питну воду та сприятливе водне середовище; цілісність в управлінні водогосподарською та водоохоронною діяльністю за басейновим принципом у взаємозв'язку з іншими компонентами навколишнього середовища; екологічно адаптований за водним фактором розвиток економічного потенціалу областей і регіонів; запровадження водозберігаючих форм розвитку економіки; надання переваги використанню водоресурсних об'єктів у природному стані; оптимальне поєднання загальнодержавних і регіональних інтересів, з урахуванням екологічної місткості водоресурсних джерел; пріоритетність економічних важелів регулювання водокористування та охорони вод.

Лісистість території — встановлення збалансованості між обсягами відтворення і експлуатації лісових ресурсів; збільшення площі лісів, як за рахунок лісового фонду, так і заліснення неугідь та вилучення з сільськогосподарського користування низькопродуктивних земель; розширення в кожному населеному пункті мереж природоохоронних територій, за рахунок найбільш цінних ділянок, що залишились у природному стані і найменш порушені господарською діяльністю; забезпечення належної охорони та збереження лісових ресурсів і екосистем; посилення природоохоронної функції лісів; здійснення комплексу лісогосподарських заходів щодо зниження радіоактивного забруднення лісового фонду.

Збереження біорізноманіття — послідовне втілення основних принципів Конвенції ООН по

біорізноманіттю, з метою його збереження, відтворення та раціонального використання. Розробка Національної стратегії збереження біорізноманіття — проведення на державному рівні оцінки стану біорізноманіття в Україні, сприяння ресурсозахисним системам ведення сільського та лісового господарства, що захищають чи примножують біологічні види, сприяння відновленню деградованих екосистем і біологічних видів, які знаходяться на межі зникнення.

Надзвичайно важливе завдання — це розроблення принципово нової екологічної стратегії соціально-економічного розвитку держави в цілому, конкретного регіону та області, визначення національних, регіональних і місцевих пріоритетів у сфері екології. З метою усунення першопричин екологічних проблем України, згаданих у Законі України [10], вважаємо за необхідне, в основу екологічної стратегії соціально-економічного розвитку покласти наступні принципи:

а) раціональне поєднання ринкових і державних економічних та адміністративних інструментів і важелів регулювання екологічних відносин, тобто відносин між суспільством і природою;

б) оптимальне та взаємоузгоджене застосування методів галузевого та територіального управління природокористуванням й охороною навколишнього природного середовища, перенесення центру ваги та відповідальності за розв'язання ресурсо-екологічних проблем на місцеві органи влади й управління;

в) інтеграція екологічного та економічного підходів до розвитку і розміщення продуктивних сил у єдиний еколого-економічний підхід, шляхом розроблення та застосування у практиці господарської діяльності еколого-економічних нормативів, показників, стандартів і вимог;

г) чітке визначення національних, регіональних та місцевих екологічних пріоритетів на "глибину" прогнозування соціально-економічного розвитку та основних напрямів вирішення екологічних проблем.

ВИСНОВКИ

1. Незважаючи на незначні позитивні досягнення, які були в минулому, треба відверто констатувати, що в результаті дуже низької еколого-економічної свідомості значної частини українського суспільства, відсутність комплексного підходу до вирішення питань щодо природокористування та охорони навколишнього середовища, спостерігаємо критичну екологічну ситуацію.

2. Екологічний розвиток продуктивних сил необхідно вирішувати в площині екологічної парадигми економіки, яка при цьому розглядається як інструмент впорядкування взаємодії людини і природи.

3. Доведено необхідність оптимізації природного середовища, що включає раціональне, науково обгрунтоване і технологічно досконале використання природних ресурсів, охорону природних комплексів, тобто їх захист від техногенних навантажень у різних формах, та активне науково обгрунтоване регулювання природних процесів. Мета такої оптимізації полягає в знаходженні збалансованого відношення між експлуатацією, консервацією та меліорацією природного середовища. Наукова теорія оптимізації природного середовища повинна виходити, перш за все, з уявлення про середовище не як випадкового набору різноманітних предметів та явищ, а як організованого цілого, тобто ця теорія неминуче повинна бути організаційною.

4. Людство має усвідомити, що вкрай необхідно раціонально та економно використовувати природні ресурси у всіх галузях і сферах діяльності. При цьому слід максимум зусиль докладати до оздоровлення ПРП, збереження та відтворення ресурсів біосфери, охорони навколишнього середовища від забруднення, виснаження, деградації і втрати ним екологічної чистоти.

5. Розширення масштабів міжнародної співпраці у сфері ефективного вирішення глобальних екологічних проблем і завдань сталого розвитку, підвищення його результативності й ефективності, застосування в національній економіці найновіших світових досягнень науково-технологічного та соціально-екологічного прогресу.

Література:

1. Амонс С.Е. Організаційно-економічний механізм екологічного регулювання: Методичні рекомендації. Вінниця: РВВ ВНАУ, 2018. 64 с.

2. Прокопенко О.В., Кліменко О.В., Марочко С.С. Економічне стимулювання реалізації екологічної політики інвестиційного забезпечення природокористування. Ефективна економіка № 7, 2010. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=257> (дата звернення 05.10.2025).

3. Андреева Н.М. Теоретико-методологічні засади екологізації інвестиційної діяльності: автореф. дис. ... д-ра. екон. наук: 08.00.06. Одеса, 2007. 33 с.

4. Мішенін Є.В., Ярова І.Є. Системна оцінка результативності екологічного оподаткування у контексті соціально-еколого-економічної безпеки просторового розвитку. Збалансоване природокористування. 2019. № 1. С. 41—46. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.1.-2019.170589>.

5. Тищенко О.М., Антоненко С.В. Дослідження ефективності податкової політики у сфері охорони атмосферного повітря. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2012. Vol. 1. № 12. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.vli12.28859>.

6. Бендасюк О.О., Зіновчук Н.В., Сахарнацька Л.І. Екологічні інновації як фактор сталого соціально-економічного сільського розвитку. Збалансоване природокористування. 2022. № 4. С. 15—23. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.4.2022.275029>.

7. Палапа Н.В., Гончар С.М. Екологічні ризики, пов'язані із сільськогосподарською діяльністю людини. Агроекологічний журнал. 2022. № 1. С. 68—80. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.1.2022.255189>.

8. Гуцуляк Г. Д. Еколого-економічні проблеми сталого розвитку природокористування. Чернівці: Прут, 2009. 164 с.

9. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України від 28 лютого 2019 року. № 2697-VIII. Відомості Верховної Ради, 2019, № 16, ст.70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення 05.10.2025).

10. Гуцуляк Ю. Г. Основні засади концепції створення системи моніторингу земель. Чернівці: Прут, 2003. 64 с.

11. Гуцуляк Г.Д., Височанська М.Я. Еколого-економічні принципи оцінки проблемних екологічних ситуацій. Збалансоване природокористування: традиції, перспективи та інновації. Частина 1. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18—19 травня, 2023 р.). Київ, 2023. С. 76 — 78.

References:

1. Amons, S.E. (2018), Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm ekolohichnoho rehulivannia: Metodychni rekomendatsii [Organisational and economic mechanism of environmental regulation: Methodological recommendations], RVV VNAU, Vinnytsia, Ukraine.

2. Prokopenko, O.V., Klimenko, O.V. and Marochko, S.S. (2010), "Economic stimulation to realization ecological policy of investment support for Nature", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 7,

available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=257> (Accessed 5 October 2025).

3. Andrieieva, N.M. (2007), "Theoretical and methodological foundations of greening investment activities", Abstract of Doctor dissertation, Economics, Odesa, Ukraine.

4. Mishenin, Ye.V. and Yarova, I.Ie. (2019), "System evaluation of the result of environmental taxation in the context of socio-environmental and economic security of the spatial development", Zbalansovane pryrodokorystuvannia, vol. 1, pp. 41—46. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.1.2019.170589>.

5. Tyshchenko, O.M. and Antonenko, S.V. (2012), "Research on the effectiveness of tax policy in the field of atmospheric air protection", Financial and credit activity: problems of theory and practice, [Online], vol. 1, no. 12. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.vli12.28859>.

6. Bendasiuk, O.O., Zinovchuk, N.V. and Sakharnatska, L.I. (2022), "Ecological innovations as a factor of sustainable socio-economic rural development, Zbalansovane pryrodokorystuvannia, vol. 4, pp. 15—23. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.4.2022.275029>.

7. Palapa, N.V. and Honchar, S.M. (2022), "Environmental risks associated with human agricultural activities", Ahroekolohichnyi zhurnal, vol. 1, pp. 68—80. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.1.2022.255189>.

8. Hutsuliak, H. D. (2009), Ekoloho-ekonomichni problemy staloho rozvytku pryrodokorystuvannia [Ecological and economic problems of sustainable development of natural resource use], Prut, Chernivtsi, Ukraine.

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On the Basic Principles (Strategy) of Ukraine's State Environmental Policy for the Period until 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (Accessed 5 October 2025).

10. Hutsuliak, Yu. H. (2003), Osnovni zasady kontseptsii stvorennia systemy monitorynhu zemel [Basic principles of the concept for creating a land monitoring system], Prut, Chernivtsi, Ukraine.

11. Hutsuliak, H.D. and Vysochanska, M.Ia. (2023), "Ecological and economic principles for assessing problematic environmental situations", Zbalansovane pryrodokorystuvannia: tradytsii, perspektyvy ta innovatsii. Chastyna 1 [Balanced nature management: traditions, prospects and innovations. Part 1], Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Materials of the International Scientific and Practical Conference], Kyiv, 18-19 May, pp. 76—78.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2025 р.